

AKTUELNE KARAKTERISTIKE OBITELJI DJECE STARE 11 GODINA U RELACIJI S MODALITETIMA POREMEĆAJA U NJIHOVOM PONAŠANJU¹

Nivex Koller-Trbović

Originalni znanstveni rad

Fakultet za defektologiju
Sveučilišta u Zagrebu

UDK: 376.58

Sažetak

Na uzorku od 464 učenika petih razreda iz pet zagrebačkih osnovnih škola utvrđivane su relacije između aktualnih karakteristika obitelji tih učenika i poremećaja u ponašanju učenika.

Kanoničkom korelacijskom analizom ekstrahirano je 12 značajnih kanoničkih faktora, od kojih su prvi i drugi najbolje definirani. Prvi faktor informira o kumuliranju negativnih obilježja obitelji i karakteristika roditelja, te neadekvatnih odgojnih postupaka, uz što se veže faktor preddelinkventnog i delinkventnog ponašanja kod učenika iz takvih obitelji. Drugi je faktor optimalnih uvjeta života u obitelji učenika uz koji se veže faktor odsustva poremećaja u ponašanju. Ostali faktori ukazuju na određene specifičnosti kako roditelja i uvjeta života u obitelji, tako i modaliteta poremećaja u ponašanju i ličnosti učenika, na koje bi škola trebala obratiti veću pažnju i na vrijeme intervenirati.

1. Problem

Ukoliko je u centru istraživačkog interesa dijete-učenik i njegov sveukupan razvoj u smjeru zdrave, sretne i konstruktivne osobe, nezaobilazni faktori u tom procesu su obitelj i škola kao najneposredniji činioci direktnog utjecaja na socijalizaciju djece. Brojni faktori koji proizlaze iz pozitivnog ili negativnog utjecaja obrazovne institucije na navedene procese nalaze se u centru interesa stručnih i znanstvenih radnika i pod stalnom su društvenom "kontrolom" s ciljem unapređenja odgojno-obrazovnog procesa. Da bi škola mogla odigrati značajnu ulogu

koja joj je namjenjena u cilju prevencije i detekcije, te tretmana djece i omladine s poremećajima u ponašanju, mora rarspolagati s nizom relevantnih pokazatelja o konkretnom djetetu, prvenstveno u odnosu na njegov dosadašnji, kao i sadašnji život i razvoj u vlastitoj obitelji. Jedino u neposrednoj i stalnoj suradnji obrazovne institucije i obitelji (a po potrebi i šire) moguće je očekivati određene pomake i rezultate kada je riječ o suzbijanju i sprečavanju neprihvatljivog ponašanja djece - učenika.

Kroz istraživački i znanstveni rad, te primjenu i provjeru u praksi, potrebno je

¹ Ovaj rad je dio projekta pod naslovom "Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u osnovnoj školi, uvjeti života u obitelji i model pedagoškog tretmana".

odgovoriti koji su to relevantni podaci i pokazatelji na koje treba obratiti pažnju, a koji proizlaze iz obiteljskog života. Nije nikakvo čudo da je interes za obitelj stalan i intenzivan jer kako navodi Potočnjak (1980), porodični je odgoj oduvijek bio prvi društveni utjecaj kojim društvena sredina utječe na odgoj mladih generacija. Obitelj djeluje na odgoj djeteta kroz cjelokupni način života, a taj je utjecaj zbog svoje neposrednosti i emotivne snage vrlo efikasan.

Porodični odnosi su za dijete prvi društveni odnosi - u njoj se stiču prva znanja, uče vještine, navike, razvijaju sposobnosti; u porodici se razvija i stabilizira emocionalni život ličnosti, stiču temelji strukture ličnosti, postavljaju osnovi pogleda na svijet, osnovna životna usmjerenja i pogledi; stiču se fundamentalna karakternost svojstva, osnove radne, estetske i moralne kulture; postavlja se baza fizičkom i mentalnom zdravlju ličnosti, stiču osnovni modeli društvenog ponašanja i djelovanja u društvu (Mandić, 1988).

Porodica se javlja kao pozitivan ili negativan faktor razvoja djeteta, ali u svakom slučaju kao nezaobilazan činioc njegovog razvoja (Milosavljević, 1982).

Time se nikako ne želi umanjiti značaj drugih bio- psihosocijalnih faktora koji utječu na razvoj ličnosti - to danas više nitko ne osporava. Međutim, orijentacija na obitelj, ne samo da proizlazi iz njene važnosti i značajne uloge, već i zbog relativno dobre mogućnosti istraživanja tog područja, kao i djelovanja na eventualne promjene. I u okviru obitelji postoje parametri koje je moguće lakše uočiti, mjeriti, istražiti, kao i oni drugi. Stoga je nužno i neophodno

obuhvatiti i jedne i druge i sagledati ih u svojoj njihovoj složenosti i međusobnoj interakciji.

Istraživanje o relacijama nekih obilježja obitelji sa pojavom poremećaja u ponašanju djece i omladine vrlo su opsežna. Potrebno je spomenuti neke od tih radova s naglaskom na određena područja interesa kao npr. pridavanje odlučujuće uloge majci u ranom razvoju djeteta (Bowlby, 1946, Baers, 1954, Spitz i Goldfarb - prema Clarke and Clarke, 1976; Washington, Minde i Goldberg, 1986 - prema Horga, 1988 i dr.), utjecaj bračnih, odnosno obiteljskih odnosa i obiteljske "klime" kao mogućih uzroka nastanka poremećaja u ponašanju djece (Jašović, 1971, Rot, 1973, Hrnjica, 1979, Nye, 1973, Dobrenić, Poldružić, Singer, 1975, Belski i Steinberg, 1978 - prema Bronfenbrenner, 1985 i dr.); sociopatološke pojave i njihov utjecaj na razvoj djece iz takvih obitelji (Krivokapić, 1978, Sans, 1977, Hirjan, Singer, 1971, Križ, 1980 i dr.); rizičnost nepovoljnog socioekonomskog statusa obitelji (Gligorić, 1982, Koller - Trbović, 1985, Mikšaj - Todorović, 1988 i dr.). Moguće je i dalje nizati značajan broj istraživanja kao npr. o utjecaju roditeljskog ponašanja na socijalizaciju djece (o tome opširan pregled stranih i domaćih radova daje Lacković-Grgin, 1982) i slično, što samo potvrđuje interes za ovu problematiku i informira o velikom broju rezultata, mada mnoga od njih, posebno strana, nije moguće valjano primijeniti i komparirati zbog razlika u pristupu problemu, izboru uzorka, metodama obrade podataka, te brojnim razlikama koje proizlaze iz društveno-političkih, ekonomske i drugih razlika u pojedinim zemljama. Često se radi i o percijalizaciji problema, a kako je već naprijed spomenuto potrebno je kompleksno sagledavanje

relacija svih faktora koji unutar obitelji mogu djelovati na razvoj i pojavu poremećaja u ponašanju djece i omladine.

Tako npr. zaključci do kojih je kroz niz istraživanja došao Rutter (prema Shaw and Emery, 1988) upozoravaju na mogućnost drastičnog porasta vjerojatnosti za pojavu problema u ponašanju djece kao posljedica djelovanja multiplih obiteljskih stresova (niža kvalifikacija oca, velik broj članova obitelji, depresija kod majke ili neurotske smetnje, zatvaranost oca zbog višekratnog vršenja krivičnih djela, bračni nesklad, svađe itd.). Autor naglašava da niti jedan od tih faktora sam za sebe nije sinjifikantan za pojavu problema u ponašanju djece, već da dva ili više njih mogu dovesti do porasta rizika za pojavu problema kod djece.

I O. Petak (1987) govori o višestruko socijalno ugroženoj djeci (odgojna ili materijalna ugroženost, narušeni odnosi između roditelja, nedostatak stambenog prostora, alkoholizam i dr.), pa se takve obitelji obično nazivaju "multiproblemnim" ili obitelji s "multiplim stresovima".

Prethodno potvrđuju i rezultati novijeg istraživačkog projekta Fakulteta za defektologiju u Zagrebu, o uvjetima života u obitelji i poremećajima u ponašanju djece predškolske dobi (1988), te rezultati istraživanja o kriminalitetu mladih (1990), u kojima je u razmatranje uzeto niz parametara obiteljskog života (struktura obitelji, socioekonomski status, sociopatološke pojave u obitelji, odgojni postupci roditelja, obiteljski odnosi i drugo) u relaciji s poremećajima u ponašanju djece i omladine.

Veće učestće djece s poremećajima u ponašanju iz obitelji s poremećenom struk-

turam, većim brojem djece, nižom školskom spremom roditelja, nižim socioekonomskim i sociokulturnim uvjetima života, lošijim odnosima i dr., nalazi i Milosavljević (1982). Autor, također naglašava potrebu kompleksnog sagledavanja svih faktora u njihovoj međusobnoj interakciji.

Na uzorku od 250 učenika VII i VIII razreda osnovne škole, Aksić (1982) dolazi do rezultata od 35 % učenika s poremećajima u ponašanju koji većinom žive u obiteljima koje i same imaju problem.

Longitudinalna studija kojom su se pratila djeca prijavljena do 14 godina, te nakon 18 -e godine života i njihove obiteljske prilike, upućuje da ona djeca koja su ispoljavala poremećaje u ponašanju, a kod kojih nije postojala adekvatna briga za dijete od strane porodice, kao maloljetnici i poslije 18 godina vrše krivična djela i prekršaje. Značajnim se pokazala obiteljska atmosfera, zdravstveno stanje, potpunost obitelji u prošlosti i prihodi domaćinstva (Kljajić, Prišlin, Bajer, 1986).

Stoga, iako se već raspolože s nizom pokazatelja o utjecaju obitelji na razvoj i odgoj djece, ona i dalje predstavlja otvoren prostor za istraživanje i "interveniranje" s ciljem omogućavanja zdravog razvoja i napredovanja za svako dijete jer je nepobitna činjenica da djeca startaju u život s vrlo različitih i nejednakih pozicija, te da nemaju jednake preduvjete za razvoj. Na društvu je obaveza da svoj djeci omogući barem približno ravnopravne uvjete za razvoj, u čemu je uloga škole nezamjenjiva.

Praksa ne bi smjela ostati na formalnim intervencijama društva kao što npr. pokazuju rezultati istraživanja koje je provela Lj. Mikšaj ? (1982). Autorica je na uzorku od 926 djece

i maloljetnika s područja Zagreba, a koji su učinili krivično djelo do 18-e godine i njihovih obitelji konstatala da čak u 48 % slučajeva nije bilo ranijih intervencija, a ako su i bile, pretežno se radilo o materijalnoj pomoći, a ne o intervencijama koje u sebi uključuju neki sociopedagoški tretman.

Da se ne radi samo o humanoj ideji ili teoretskim raspravama, potvrđuju rezultati istraživanja i konkretnog rada Zavoda za mentalno zdravlje djece i omladine u osnovnoj školi "Pali borci NOB" u Zagrebu. Zbog konstantno prisutnog neuspjeha učenika na kraju petog razreda, prišlo se snimanju cijele generacije petih razreda u spomenutoj školi. Ustanovljeno je da su mnoge smetnje bile vidljive već u predškolskoj dobi i nižim razredima osnovne škole, te je ustanovljena veza između smetnji u ponašanju djece i obiteljskih prilika. Zaključeno je da se prije uključivanja u I razred snime sva djeca i njihove obiteljske prilike, te da se adekvatno ustanovljenom problemu započne s tretmanskim aktivnostima. Organiziran je intenzivan rad s učenicima, njihovim obiteljima, rad s učenicima po prilagođenim programima, rad s grupom "teže" djece, edukacija nastavnika, te po potrebi primjenjivani su različiti tretmani i terapije (u radu je sudjelovao i Centar za socijalni rad). Iskustva nakon 6 godina pokazala su da je broj ponavljača znatno opao, da je smanjeno upućivanje učenika u odgojne ustanove, te da nije bilo bježanja od kuće i škole (Sučević i Jirasek, 1982).

I Stanojlović (?) navodi da je u školama koje imaju razvijenu i stručno ekipiranu pedagošku službu ustanovljen manji neuspjeh učenika u učenju, te bolja suradnja s roditeljima, nego što je slučaj u

školama koje nemaju takvu službu i način rada.

2. Cilj, uzorak, metode rada

2.1. Cilj rada

Generalni cilj istraživanja jest prikupljanje opsežnih podataka koji bi nakon analize služili sistematskoj aktivnosti s ciljem preventivnog i tretmanskog djelovanja. Rezultati tog longitudinalnog istraživanja služili bi konstrukciji odgovarajućih modela rada s učenicima koji manifestiraju različite oblike poremećaja u ponašanju i s njihovim obiteljima.

Parcijalan cilj u okviru ovog rada jest utvrđivanje relacija između modaliteta poremećaja u ponašanju učenika i nekih aktuelnih obilježja obitelji učenika promatranih kroz socioekonomski status, strukturu obitelji, odnose u obitelji, sociopatološke pojave u obitelji i posebno aktivnost roditelja na odgoju i obrazovanju djeteta.

Svrha tog istraživanja jest u upoznavanju okolnosti u kojima učenik živi i u iznalaženju mogućih uzroka koji pogoduju nastanku i razvoju poremećaja u ponašanju, a koji mogu proizlaziti iz pojedinih segmenata obiteljskog života. Na taj način moguće je na vrijeme uočiti i otkriti učenike i obitelji s rizikom ili već manifestiranim problemima, a radi preveniranja i poduzimanja adekvatnih tretmanskih postupaka prema konkretnom učeniku i njegovoj obitelji, s ciljem suzbijanja i sprečavanja daljeg razvoja poremećaja u ponašanju.

2.2. Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika za potrebe ovog rada čine 464 učenika petih razreda iz 5 zagrebačkih osnovnih škola ("Gustav Krklec", "Vječeslav Holjevac", "Miroslav Krleža", "Miloje Pavlović" i "NH Anka Butorac"). Potrebne informacije o učenicima i njihovim obiteljima prikupljane su od razrednih nastavnika koji su učenike vodili od I - IV razreda, od pedagoga škole, iz dokumentacije i dr.

Ispitivanje je provedeno 1988/89. godine.

2.3. Uzorak varijabli

Prvi set varijabli iz Upitnika o uvjetima života u obitelji učenika II (posebno konstruiran za potrebe ovog istraživačkog projekta) čini 38 itema. Upitnik se može podijeliti u 4 područja koja se odnose na: strukturu obitelji, socioekonomski status obitelji, odnose u obitelji i sociopatološke pojave, te aktivnost roditelja na odgoju i obrazovanju djeteta. Veći naglasak je na trećem i četvrtom području, dok su ostala obilježja obitelji (Upitnik o uvjetima života u obitelji učenika I) predmet posebnog rada.

Drugi set varijabli odnosi se na ponašanje učenika - Upitnik o modalitetima ponašanja učenika (također je posebno konstruiran za potrebe ovog istraživanja) sadrži 54 itema. Upitnik sadrži varijable koje se odnose na procjenu ponašanja učenika u odnosu na druge učenike u razredu, bilježi intenzitet nekog poremećaja ili samo donosi informaciju da li je neko ponašanje prisutno ili ne. Poremećaji u ponašanju, tj. njihovi modaliteti, obuhvaćaju aktivne i pasivne oblike ponašanja, ponašanja registrirana u, ali i van škole te informacije o uspjehu

učenika u učenju i o nekim karakteristikama toka školovanja učenika.

Oba upitnika nalaze se u prilogu.

2.4. Metode obrade podataka

Podaci su obrađeni u Sveučilišnom računskom centru u Zagrebu.

Za utvrđivanje relacija između dva navedena područja ispitivanja korišten je program QCCR (Momirović, Dobrić, Karman, 1983) koji provodi standardnu biotoggnalnu kanoničku korelacijsku analizu (Hotelling, 1936) i kanoničku analizu kovarijance ili pod drugim nazivom, kvazikanoničku korelacijsku analizu i utvrđuje relacije između dobivenih rezultata pod oba modela.

Rezultati će biti interpretirani po programu kanoničke korelacijske analize, budući ne postoje razlozi za primjenu kvazikanoničkog modela (veličina uzorka i sl.).

3. Rezultati i diskusija

Kanoničkom korelacijskom analizom ekstrahirano je 12 pari kanonikih faktora (Tablica 1) koji informiraju o visokoj povezanosti. Prvi par faktora povezan je korelacijom .90 što znači da ova dva skupa varijabli imaju 81% zajedničke varijance, dok posljednji značajan par faktora je povezan korelacijom .51, odnosno pokriva 26% zajedničke varijance.

Tablica 1.
Kanoničke korelacije

	Determinacija	Korelacija	P
1.	.82	.90	.00
2.	.67	.82	.00
3.	.59	.77	.00
4.	.54	.73	.00
5.	.46	.68	.00
6.	.42	.65	.00
7.	.39	.62	.00
8.	.37	.60	.00
9.	.35	.59	.00
10.	.32	.57	.00
11.	.30	.54	.00
12.	.26	.51	.00

Distribuciju rezultata moguće je pratiti u Tablicama 2 i 3 gdje je prikazana struktura kanoničkih faktora u oba područja (uvjeti života u obitelji učenika i poremećaji u ponašanju učenika).

Tablica 2. - Struktura kanoničkih faktora u prostoru obitelji učenika

	F ₁	F ₂	F ₃	F ₄	F ₅	F ₆	F ₇	F ₈	F ₉	F ₁₀	F ₁₁	F ₁₂
SKIMZP	.01	-.06	.08	.12	-.24	.03	.23	-.23	-.21	.08	-.18	.11
RODZIP	.00	-.06	.01	.12	-.14	.05	.06	.04	.01	.25	-.11	.05
RODZAP	.10	-.05	.09	.10	-.23	.05	.23	-.21	-.21	.05	-.09	.09
RAZVOP	-.00	-.03	.09	.02	-.18	.04	.24	-.28	-.26	-.17	.08	.07
BRDJEP	.28	-.23	-.11	-.08	-.06	-.08	-.34	.01	-.02	-.10	.23	-.07
REDROP	.12	-.15	-.12	-.07	-.18	.02	-.21	.05	.13	-.10	.03	.08
RODINP	-.04	.06	.01	-.16	-.05	.09	.04	-.00	-.06	-.10	.04	.19
ODGINP	.01	-.05	.08	-.26	-.03	-.14	-.02	-.07	-.04	.11	.10	-.02
STANOP	.00	.01	-.02	-.20	-.21	.09	.04	.03	-.09	-.13	-.03	-.05
KOMSTP	.06	-.27	-.12	-.03	-.30	.02	.05	.14	.02	-.33	.21	.04
ZAUCEP	.07	-.36	-.09	-.03	-.20	-.02	.02	.11	-.10	-.27	.19	-.04
MJEPRP	.00	-.40	-.05	-.02	-.22	-.11	-.14	.05	-.14	-.01	.38	.07
ODNOSP	.26	-.56	.03	-.30	-.28	-.11	.16	.07	-.08	.03	.14	.16
SVARAP	.31	-.51	-.13	-.40	-.12	.22	.17	.01	-.04	.13	.15	.08
ALKORP	.10	-.51	-.08	.36	-.47	.11	.26	-.01	-.04	.12	.33	-.03
ALKODP	.06	-.30	-.12	.09	.18	-.27	.19	-.10	.32	-.15	-.19	-.07
SKITNP	.19	-.40	-.52	-.19	.06	-.34	.10	-.28	.05	.01	-.06	.04
NERADP	.11	-.54	.07	-.19	-.18	-.21	.22	-.19	.11	-.15	-.08	-.25
OSUOTP	.02	-.10	-.20	-.14	-.13	.12	.10	.52	.23	.15	.18	-.34
OSUMAP	.80	.24	.20	-.04	-.21	-.16	-.07	.02	.24	-.01	.07	.01
OSUOSP	.78	.03	-.34	-.11	-.04	.05	.04	.03	-.31	-.10	-.10	.08
OSGAKP	.29	-.65	.11	.19	.13	-.07	.17	.30	-.13	-.25	.00	.01

nastavak tablice 2.

	F ₁	F ₂	F ₃	F ₄	F ₅	F ₆	F ₇	F ₈	F ₉	F ₁₀	F ₁₁	F ₁₂
OBRAKP	.22	-.73	.14	.18	.01	-.07	-.11	.28	-.10	-.05	-.13	.09
INFORP	.16	-.44	-.13	.38	.05	-.11	-.09	.21	.02	-.07	-.18	.03
ODGOJP	.11	-.21	.18	.04	-.15	-.26	-.02	.20	-.16	.11	-.04	.35
SAVJEP	.10	-.39	.04	.06	-.11	-.14	.12	.37	.03	-.32	.03	-.03
NAGRAP	.02	-.33	.18	-.18	-.12	.08	-.21	.03	.07	-.02	.06	-.08
ZAHTJP	.08	-.11	-.01	-.04	.22	.23	-.06	-.16	.22	-.13	-.04	.26
KONTRP	.08	-.06	.10	-.02	.08	.42	-.28	-.36	.22	.14	.15	.07
FIZKAP	.27	-.37	.05	.23	.30	.39	-.11	-.16	.13	-.26	.23	.16
VERKAP	.16	-.41	.23	.01	.24	.11	.12	-.18	.07	.13	.20	.12
NEPOLP	.39	-.27	.15	.15	.38	.12	.37	-.10	-.10	.30	-.10	-.12
IZOLAP	.20	-.30	-.14	.08	-.02	.05	-.07	-.09	.16	-.21	-.22	-.08
BIOLIP	.03	-.08	.06	-.07	.21	.15	.12	-.05	-.04	-.16	.13	.01
SPORTP	.11	-.24	.04	.10	.03	-.19	-.12	.03	-.42	-.02	.11	-.30
KULUMP	.21	-.45	-.05	.15	-.10	.09	-.19	.14	-.03	-.04	-.08	-.29
DRUKOP	.10	-.35	-.01	.18	.05	-.02	-.01	.09	-.19	-.09	-.13	-.21

Tablica 3. - Struktura kanoničkih faktora u prostoru poremećaja u ponašanju učenika

	F ₁	F ₂	F ₃	F ₄	F ₅	F ₆	F ₇	F ₈	F ₉	F ₁₀	F ₁₁	F ₁₂
OPUSPP	-.22	.67	-.15	-.14	-.25	-.10	.20	-.14	.12	.06	-.10	-.06
SKODIP	-.28	.38	-.14	-.10	-.22	-.26	-.03	-.05	-.14	.09	.12	-.07
DOMZAP	-.30	.62	-.17	-.17	-.24	-.09	.02	-.08	-.09	-.04	.08	-.09
NEOPRP	-.39	.49	.03	.11	-.12	-.09	-.25	-.05	-.10	.00	-.10	.05
NAPNAP	-.49	.35	.14	.03	-.18	.02	-.24	-.13	-.08	.03	-.09	-.09
IZONAP	-.52	.17	.09	-.13	-.06	.11	-.12	-.02	.01	-.12	-.07	-.24
RASTRP	-.17	.45	-.26	-.06	-.18	-.10	-.12	-.11	-.09	-.03	.12	-.28
GRICKP	-.06	.12	-.04	.07	-.08	-.10	.17	-.04	.34	-.04	-.17	.18
TIKOV	-.25	.10	-.21	-.10	-.14	-.09	-.15	-.05	-.17	-.07	.11	-.05
MOKREP	-.03	.34	-.02	.53	.29	-.18	-.15	.02	-.07	-.06	-.16	-.02
SISANP	-.02	-.01	-.08	-.05	-.16	-.05	.02	.06	-.01	-.07	-.11	.05
BRZOPP	-.23	.35	-.09	.18	-.13	-.30	-.06	.11	-.02	-.13	.17	-.03
HIPOHP	-.07	.17	-.04	.06	-.02	-.41	-.08	.23	-.01	.23	-.18	-.12
NAMETP	-.28	.13	.05	-.09	-.09	-.28	-.17	.12	.07	-.02	.06	-.10
PRKOSP	-.31	.22	-.15	-.04	-.20	-.07	-.11	.09	.01	.01	.02	-.23
VERBAP	-.36	.32	-.16	-.09	-.18	-.17	-.11	.05	.05	.04	-.03	-.10
FIZIAP	-.35	.25	-.08	-.10	-.11	-.18	-.02	.05	.03	.11	-.06	-.08
LAGANP	-.39	.38	.12	-.22	-.03	-.29	.02	-.09	-.09	.02	.09	.12
MASTUP	-.02	.24	.11	.71	.15	-.16	-.16	.01	-.15	-.14	-.01	-.03
PUSENP	.02	-.06	-.07	-.01	-.01	.03	.09	-.15	.10	-.05	.09	-.04
ALKOHP	-.04	.05	.08	-.44	.26	-.12	-.15	.14	.10	-.35	-.21	.09
BJEZKP	-.04	.28	.21	-.10	.01	.14	-.07	.19	-.26	.10	-.05	-.08
VLAIMP	-.39	.04	.23	-.08	.18	.02	-.02	-.03	.00	.10	.01	-.31
PORIMP	-.02	.20	.13	-.09	.01	.13	-.01	.07	-.15	.05	.01	-.09
KRADJP	-.49	.11	.01	.24	.20	.15	.16	-.07	.02	-.09	-.01	-.17
ASOCOP	-.46	.33	.13	-.05	.28	-.02	.01	.06	.14	-.11	.16	-.11
TAPKAP	-.01	.08	.04	-.05	.02	-.17	.02	-.04	.03	-.03	.04	.02
SKITUP	-.04	.25	.10	-.14	-.03	.15	-.03	.09	-.20	-.01	.01	-.04
CINKAP	-.28	.11	-.09	-.05	-.06	-.22	.21	-.07	-.04	-.06	.06	-.06
ULIZIP	-.25	.10	-.27	.20	.20	-.12	-.05	.08	.14	-.05	-.08	-.11
OPONIP	-.16	.29	-.06	.02	-.22	-.03	-.44	.17	.15	.09	.04	-.15
VARASP	-.24	.21	-.16	.01	-.03	-.26	.00	.20	.06	.08	-.01	.07
ZLOVAP	-.42	-.00	.13	-.13	-.04	-.04	-.02	.11	-.17	.03	-.13	.21
NEUTIP	-.06	.55	-.10	-.17	.07	.08	.11	-.18	-.16	.09	-.18	-.10
NEUPRP	-.26	.55	-.10	.07	-.08	.02	-.19	-.31	.00	.19	-.22	-.07
POSPAP	-.29	.42	-.03	.11	-.11	-.04	-.11	-.03	.15	.23	-.06	.19

nastavak tablice 3.

	F ₁	F ₂	F ₃	F ₄	F ₅	F ₆	F ₇	F ₈	F ₉	F ₁₀	F ₁₁	F ₁₂
PREPRP	-.02	.12	.02	-.10	.07	-.22	.03	-.06	-.08	.08	-.01	-.14
PLASLP	.03	.20	.05	.04	.18	-.22	.08	-.07	.00	-.03	-.04	-.07
POVUCP	.06	.14	.07	.14	.16	-.06	-.04	-.11	.03	-.09	-.18	-.20
POTISP	-.01	.30	-.04	-.02	.14	-.13	-.08	.06	-.05	-.11	-.01	-.11
PLACLP	-.08	.17	-.12	.02	-.08	-.33	.09	.31	-.05	-.04	-.16	-.19
NEMARP	-.15	.63	-.15	.06	-.20	-.09	-.03	-.04	.01	-.19	.08	-.13
NEZAIP	-.22	.59	-.11	.14	-.15	-.10	.03	-.01	-.04	-.09	.09	.02
RAZMAP	-.25	.02	-.23	-.09	-.43	-.08	-.31	.05	.06	-.40	.03	.06
MUCANP	-.28	.00	-.05	-.01	.00	-.08	.13	.13	-.17	.03	-.11	.02
VANNSP	.11	-.16	-.06	.07	-.26	.08	-.11	.27	.01	.06	-.01	-.09
VANNIP	.10	-.22	-.11	-.02	-.16	-.11	-.23	.12	-.18	.05	.09	-.32
PONRAP	-.02	.09	.29	-.06	.06	.03	-.15	-.02	-.29	-.15	.11	.20
PREKIP	-.03	.09	.29	-.01	-.00	.03	-.19	-.00	-.28	-.18	-.15	.25
EMOHLP	-.01	.08	-.08	-.09	.25	-.18	-.16	.16	.01	.01	-.01	.20
SUPSP	.00	.07	-.07	.10	-.07	-.25	.27	.39	-.07	-.24	-.14	.07
EKSCEP	-.69	-.23	.01	-.06	.22	-.09	-.08	-.03	-.09	.08	-.09	.06
SANKCP	-.01	.08	.12	-.17	.21	-.27	-.06	-.02	-.10	.03	-.11	-.06
DRUGKP	-.17	.05	.55	-.03	.04	-.15	-.04	.10	.10	-.10	-.03	-.17

Prvi kanonički faktor izoliran u prostoru obitelji (Upitnik o uvjetima života u obitelji učenika II (najznačajnije je definiran onim kategorijama varijabli koje, u taksonomskom smislu, informiraju o osuđivanju majke i drugih članova šire obitelji. Osim osuđivanosti, od sociopatoloških pojava prisutna je i skitnja. Radi se o obiteljima s većim brojem djece, s narušenim odnosima unutar obitelji (prisutne su i svađe i fizičko razračunavanje). Briga roditelja o odgoju i obrazovanju djeteta nije zadovoljavajuća. Roditelji se niti u školi ne informiraju o napredovanju njihovog djeteta. Najzastupljeniji odgojni postupci prema djeci kod roditelja iz ove grupe usmjereni su na često fizičko kažnjavanje i povremeno verbalno, te primjena društvene izolacije. Međutim uočava se u sklonost roditelja da oprav-

javaju, a možda čak i potiču loše i neprihvatljivo ponašanje djeteta. Također ne potiču dijete da se bavi kulturno-umjetničkim, sportskim, niti društveno-korisnim aktivnostima.

Čini se da se radi o obiteljima u kojima je posebno naglašena negativna uloga majke kod koje se susreće sklonost sociopatološkom ponašanju, što se vjerojatno reflektira i na druge aspekte obiteljskog života, pa tako i na nedovoljnu brigu o djetetu, bilo stoga što je majka zbog osuđivanosti, skitnje i sl. odsutna iz obitelji, pa tako i iz odgoja, bilo zbog direktnog negativnog utjecaja na odgoj i ponašanje djeteta. Očito je da se radi o roditeljima koji su nezrele i neodgovorne osobe, nedovoljno svjesne svoje roditeljske uloge i nesavjesne prema njoj. Roditelji su više zaokupljeni vlastitim interesima i

problemima, te nedovoljno i neadekvatno angažirani u odgoju djeteta.

U prostoru ponašanja učenika (Upitnik o modalitetima poremećaja u ponašanju učenika) par prethodnom faktorom informira o učenicima koji su po uspjehu u učenju, pisanju domaćih zadataka i disciplini u školi, lošiji od ostalih u razredu - Posebno uočljivo kod tih učenika je ekscenno ponašanje na stadionima. Osim toga prisutno je neopravdano izostajanje iz škole, tj. s nastave, sklonost krađi, prodaji ili poklanjanju vlastite imovine i druženje s osobama asocijalnog ponašanja. U školskoj sredini ti učenici su skloni nametljivosti, donekle fizičkoj i verbalno agresiji, laganju, cinkarenju, zlonamjernom varanju, prkosu i ulizivanju nastavniku. Osim toga susreću se govorne smetnje (mucanje) i tikovi. Ovi učenici upadno su i po neurednosti školskog pribora i umoru (pospanosti).

Radi se očito o već uznapredovalim poremećajima u ponašanju, o cijeloj lepezi odstupajućih i delinkventnih, pasivnih i aktivnih poremećaja u ponašanju i ličnosti prisutnih izvan školske sredine.

Faktoru nepovoljnih uvjeta života u obitelji i nepovoljnih karakteristika ličnosti roditelja, posebno majke, pridružuje se faktor delinkventnog i asocijalnog ponašanja učenika i poremećaja u ličnosti, te teškoća u obrazovnom procesu. Može se, stoga reći da je došlo do kumuliranja negativnih okolnosti i u obitelji i u ponašanju učenika, odnosno o već započetom procesu asocijalnog i delinkventnog ponašanja i u školi i van nje kod učenika čije su obitelji opterećene nizom nepovoljnih faktora u odnosu na mnoge aspekte obiteljskog života.

U preliminarnom istraživanju o obiteljskim prilikama i poremećajima u ponašanju djece predškolske dobi Mejovšek (1987) navodi da izrazito nepovoljne obiteljske prilike imaju devijantno, pa čak i kriminološko značenje jer ukazuju na formiranje neprilagođenih, asocijalnih i antisocijalnih modela ponašanja u takvoj primarnoj socijalnoj sredini.

U okviru istog istraživačkog projekta Koller-Trbović i Bašić (1988) nalaze pokazatelje da vrlo nepovoljni obiteljski odnosi i nepovoljne karakteristike ličnosti roditelja, posebno majke, stoje u čvrstoj vezi s očitovanjem težih oblika poremećaja u ponašanju djece predškolske dobi.

Ovdje se naročito nalazi potvrda u uvodu spominjanih istraživanja i zaključaka o multiproblemnim obiteljima kod kojih je rizik za pojavu poremećaja u ponašanju djece i omladine, najveći. Međutim, sve to ukazuje na potrebu bolje detekcije u okviru škole, kako bi se uopće moglo preventivno djelovati. Jer kod ovih učenika se očito radi o jednom dugotrajnijem procesu neadekvatne brige i odgojne ugroženosti, o odsustvu odgoja, što je rezultiralo tako teškim oblicima poremećaja u ponašanju i ličnosti učenika u već tako ranoj životnoj dobi.

Iz svega navedenog proizlazi da se radi o takvim učenicima, kao i njihovim obiteljima koji zahtijevaju promptnu akciju društva u širem smislu, a ne samo škole (prema operacionalizaciji to su učenici i obitelji koji spadaju u vrh piramide pa adekvatno tome treba poduzeti odgovarajuće mjere i intervencije).

Drugi kanonički faktor ekstrahiran u prostoru obitelji upućuje na obitelj s manjim brojem djece ili s jedincima, povoljnog stambenog

i materijalnog statusa, adekvatnih obiteljskih odnosa. U tim obiteljima ne nalazi se sociopatološke pojave kod roditelja, niti drugih članova obitelji. Briga za odgoj i obrazovanje djeteta je adekvatna, kao i redovitost u informiranju o napredovanju djeteta u školi. Odgojem djeteta bave se oba roditelja, a u odgojnim postupcima prema djetetu najčešće su usmjereni na savjetovanje i nagrađivanje djeteta. Roditelji nisu skloni opravdavanju i podržavanju djetetovog lošeg ponašanja. Značajna je aktivnost roditelja na poticanju djeteta da se bavi različitim aktivnostima (kulturno-umjetničkim, društveno-korisnim i sportskim).

Može se reći da se radi o roditeljima koji su zrele i odgovorne osobe, savjesne prema odgovornosti za obitelj. Obiteljska atmosfera u takvim obiteljima je povoljna zahvaljujući dobrim odnosima među roditeljima, kao i povoljnom odnosu roditelja prema djetetu.

Par ovom faktoru u prostoru ponašanja učenika ukazuje na one koji su po općem uspjehu u učenju, redovitosti u pisanju domaćih zadaća i po disciplini u školi procjenjeni boljim od ostalih učenika u razredu. Uključeni su u vannastavne aktivnosti u školi, ali i van nje. Uredni su, čisti, zainteresirani u školi itd. Kod ovih učenika ne susreće se poremećaje u ponašanju, niti pasivne niti aktivne, niti u školi, ali niti izvan škole.

Faktoru optimalnih uvjeta života učenika u obitelji pridružuje se faktor odsustava poremećaja u ponašanju učenika te uspješnost u nastavnim i znanstvenim obavezama i aktivnostima.

Za ilustraciju drugog para ekstrahiranih faktora u prostoru obitelji i ponašanja učenika,

možda će najbolje poslužiti zaključak istraživanja o obiteljskim prilikama i poremećajima u ponašanju djece predškolske dobi (Horga, 1988). Autorica naglašava da ukoliko dijete ima poremećaje u ponašanju ne može se precizno utvrditi u kakvim je obiteljskim prilikama živjelo, ali ako nema poremećaje u ponašanju, može se zaključiti da živi u optimalnim obiteljskim uvjetima.

Treći kanonočki faktor u prostoru obitelji značajnije informira samo o odsustvu sociopatoloških pojava u obitelji učenika, kao i kod drugih članova šire obitelji. Jedino se kod majke zapaža donekle pozitivna korelacija s osuđivanošću.

U prostoru poremećaja u ponašanju učenika par prethodnom faktoru upućuje na učenike koji su po uspjehu i disciplini u školi nešto lošiji od drugih u razredu. Ne susreću se aktivni oblici poremećaja u ponašanju i delinkventno ponašanje, već razmaženost, ulizivanje nastavniku i rastresenost.

Radi se o nedovoljno definiranom faktoru, nedostaju neke relevantne informacije, posebno u prostoru obitelji, pa ovaj faktor ne može biti detaljnije analiziran.

Četvrti faktor izoliran u prostoru obitelji učenika odnosi ne na obitelji u kojima se ne susreću narušeni odnosi niti svađe, ali je kod članova obitelji prisutan alkoholizam. Informiranje roditelja o djetetu u školi, kao i briga za njegov odgoj i obrazovanje, nije zadovoljavajuće, te izostaje aktivnost roditelja na poticanju djeteta da se bavi zdravim i korisnim aktivnostima. Od odgojnih postupaka prisutno je povremeno nagrađivanje djeteta, ali i fizičko kažnjavanje, te sklonost opravdanju djetetovog neadekvatnog ponašanja.

Alkoholizam, nebriga za dijete i neujednačeni odgojni postupci imaju osnova ukoliko se zna da je ponašanje alkoholičara neujednačeno i nepredvidivo, te npr. u treznom stanju prašta djetetu i velike propuste, a u alkoholiziranom stanju ga kažnjava i za beznačajan povod (Đukanović i dr., 1978). Osim toga, mada ovdje nema tih pokazatelja, alkoholizam roditelja najčešće negativno utječe i na odatle aspekte obiteljskog života (socioekonomski status, zdravlje i dr.).

Par prethodnom faktorom u prostoru ponašanja učenika najznačajnije je definiran informacijom o alkoholizmu kod učenika, tj. čestom konzumiranju alkoholnih pića. Povremeno je prisutno i laganje. Po uspjehu, to su lošiji učenici od ostalih u razredu.

Ukoliko se uzme u obzir da se radi o vrlo niskoj kronološkoj dobi ispitivanih učenika, usmjerenost na alkoholizam izuzetno zabrinjava. Može se, vjerojatno, govoriti o direktnom negativnom utjecaju i primjeru u obitelji, a u relaciji s neadekvatnom osobom i nebrigom za dijete pospješuje se evoluiranje problema kod djeteta.

Kako se radi o problemima kod učenika i njihovih obitelji koji se teško suzbijaju i zahtijevaju specifične metode rada i intervencija, neophodno je da se škola usmjeri na suradnju s drugim institucijama (posebno kada je riječ o roditeljima).

Peti faktor ekstrahiran u području obitelji ukazuje na cjelovitu strukturu, dobre stambene uvjete i materijalne prihode, adekvatne odnose i odsustvo sociopatoloških pojava. Odnos roditelja prema djeci karakterizira opravdavanje djetetovog lošeg ponašanja, povremeno fizičko i verbalno kažnjavanje i

biološko lišavanje, te postavljanje prevelikih zahtijeva na dijete.

Posebno upadnim čine se odgojni postupci roditelja prema djetetu koji ukazuju na nekonzekventnost u odgoju (neujednačeni, međusobno suprotni i isključivi postupci).

Razmaženost učenika je osnovna odlika petog faktora u području ponašanja učenika. Radi se o učenicima koji nisu emocionalno hladni i kod kojih se ne nalaze drugi oblici poremećaja u ponašanju. Po općem uspjehu i disciplini procjenjeni su nešto lošijima u odnosu na druge na druge učenike u razredu. Uključeni su u vannastavne aktivnosti, posebno u školi.

Prema raspoloživim pokazateljima, vjerojatno se radi o neujednačenim odgojnim postupcima roditelja koji previše zahtijevaju, ali i popuštaju, kažnjavaju, ali i opravdavaju i sl.

Nedosljednost u odgoju možda je i posljedica djetetovog nedovoljnog zalaganja i nepostizanja uspjeha se čime se roditelji teško mire, pa reagiraju grubo i netolerantno, da bi s druge strane možda pronalazili opravdanja za svoje dijete, što ono može koristiti za postizanje vlastitih ciljeva. Dakle, teško je reći da li se radi o uzorku ili posljedici, ali u svakom slučaju o neprimjerenim odgojnim postupcima, što upućuje na potrebu rada s roditeljima i učenikom /vjerojatno je dovoljno u okviru škole/, na način da se roditeljima pomogne i ukaže na drugačiji stil ponašanja, a kod učenika poticanju samostalnosti, odgovornosti, većeg zalaganja i doživljavanje uspjeha.

Šesti faktor u prostoru obitelji informira o nepostojanju sociopatoloških pojava u obitelji, dok su povremeno prisutne sva

de. Čini se da se odgojem djeteta bave oba roditelja, a u odgojnim postupcima prema djetetu usmjereni su na čvrstu kontrolu, fizičko kažnjavanje i postavljanje prevelikih zahtijeva na dijete. Dijete potiču na bavljenje sportskim aktivnostima.

Ovaj faktor uglavnom je definiran odgojnim postupcima roditelja

koji ukazuju na grubost, netolerantnost i neizgrađen odnos povjerenja i uvažavanja ličnosti djeteta.

Šesti faktor izoliran u prostoru ponašanja učenika upućuje na učenika koji su po disciplini u školi procijenjeni lošijim nego ostali u razredu. U školi su zapaženi po nametljivosti, brzopletosti u govoru, laganju, cinkarenju, varanju, te po tapkarenju i preprodaji vrijednih predmeta. Nalaze se i krivične prijave kod suca za maloljetnika. Osim toga uočavaju se i neki specifični oblici poremećaja u ponašanju (sklonost hipohondriji, emocionalna hladnoća, plašljivost, plačljivost i pojačan interes za suprotni spol).

Teško je procijeniti da li su odgojni postupci roditelja /naravno uz druge faktore/ doveli do ovakvih oblika poremećaja u ponašanju i ličnosti djeteta ili su roditelji "prijegli" tako strogo odgoju zbog problema u ponašanju s djetetom. Međutim, određeni poremećaji u ličnosti i ponašanju koji se susreću kod tih učenika ukazuju da odnos s roditeljima nije uspostavljen, te da izostaje povjerenje, podrška i pravilno usmjeravanje. Zbog toga je potrebna pomoć obitelji u rješavanju nastalih sukoba i uspostavljanju povoljnijeg emocionalnog odnosa roditelja s vlastitim djetetom. Poremećaji u ponašanju koji su kod ovih učenika već intenzivirali zahtijevaju i poseban rad s učenicima.

Sedmi faktor izoliran je u prostoru obitelji učenika upućuje na poremećenu strukturu obitelji, na necjelovite obitelji s jednim djetetom ili manjim brojem djece. Nalazi se sociopatološke pojave / alkoholizam, skitnja, nerad/. Odgojni postupci prema djetetu usmjereni su na nagrađivanje, opravdavanje lošeg ponašanja djeteta i odsustvo čvrste kontrole.

Teško je točno reći da li se radi o djeci koja žive s jednim roditeljem i supstitutom ili kod rodbine, ali je očito da je socijalno polje u kojem dijete živi neadekvatno /sociopatološka ponašanja/, a odgojni postupci u tim obiteljima upućuju na nedovoljno usmjeravanje i kontrolu, te indiferentan odnos prema odgoju djeteta.

U prostoru ponašanja učenika par prethodnom faktor ukazuje na učenike koji često oponiraju kolektivnim akcijama, koji su razmaženi i kod kojih je prisutno neopravdano izostajanje s nastave. Učenici su uključeni u vannastavne aktivnosti. Vjerojatno za takvo ponašanje u školi nalaze podršku kod kuće, ne razvijaju odgovornost, niti su adaptirani i prihvaćeni u razrednom kolektivu.

Iako se, možda, ne radi o problemima kod učenika na koje bi škola posebno intervenirala, očito je da je to neophodno jer se radi o negativnom primarnom socijalnom prostoru učenika koji bi mogao generirati i mnogo veće probleme jer su se roditelji ili supstituti već pokazali kao neodgovorni i neprimjereni odgajatelji.

Osmi kanonički faktor izoliran u prostoru obitelji, također upućuje na prisutne sociopatološke pojave u obitelji /posebno osuđivanost oca, te nerad i skitnja/. Aktivnost roditelja na odgoju i obrazovanju

djeteta, te u informiranju o njegovom napredovanju u školi, je nezadovoljavajuća. Roditelji ne savjetuju dijete, ne kontroliraju ga i ne kažnjavaju.

Čini se da su roditelji nezainteresirani za odgoj i razvoj djeteta, indiferentni, pa su djeca prepuštena sebi, kao i direktnom negativnom utjecaju u vlastitoj obitelji.

U prostoru poremećaja u ponašanju učenika, osmi faktor ukazuje na nešto lošiji uspjeh u učenju kod tih učenika, na neurednost tijela, odjeće i školskog pribora, na neuključenost u vannastavne aktivnosti, te na sklonost pušenju.

Neosporno je da se radi o nebrizi za dijete i odgojnoj zapuštenosti, što, kako je poznato, može imati značajnog utjecaja na razvoj poremećaja u ponašanju i delinkventnog ponašanja, pa takve situacije zahtijevaju brzu intervenciju i saniranje niza problema i u obitelji i kod učenika.

Deveti faktor ekstrahiran u prostoru obitelji učenika ponovno ukazuje na sociopatološke pojave u tim obiteljima /alkoholizam, te osuđivanost oca, majke i drugih članova obitelji/.

Na djecu iz tih obitelji roditelji postavljaju prevelike zahtjeve i primjenjuju čvrstu kontrolu. Potiču dijete da se bavi sportom.

Iako se ne raspolaže s većim brojem informacija, nema sumnje da se radi o negativnim uvjetima za razvoj djeteta i u odnosu na prisutne sociopatološke pojave kod roditelja i na odgojne postupke roditelja prema djetetu.

Par ovom faktoru u području ponašanja učenika ukazuje na one koji su po disciplini u školi lošiji u razredu, kod kojih se javlja

ponavljanje razeda i prekidi u školovanju, a prisutno je i bježanje od kuće i skitnja.

Radi se o nizu vrlo teških poremećaja u ponašanju, odnosno preddelinkventnih oblika ponašanja od kojih vrlo malo nedostaje do delinkventnog i kriminalnog ponašanja. U takvim je situacijama neophodno intervenirati u odgoj djeteta i ocjeniti da li je takva obitelj uopće u mogućnosti brinuti o vlastitom djetetu. Deseti faktor izoliran u postoru obitelji, također, informira o necjelovitoj obitelji, ali kada je uzrok te necjelovitosti smrt jednog roditelja. Nalazi se riješeno stambeno pitanje i adekvatan životni prostor. Roditelj brine o odgoju djeteta, a u odgojnim postupcima usmjeren je na često savjetovanje djeteta, sklonost opravdavanju djetetovog neadekvatnog ponašanja, ne postavljanje prvelikih zahtijeva i nekorištenje fizičke kazne u odgoju.

Ove informacije ukazuju na preveliku popustljivost prezaštićivanje djeteta, uz nedovoljno poticanja i postavljanja adekvatnih zahtijeva.

Par ovom faktoru u prostoru ponašanja učenika informira da se radi o razmaženim učenicima sklonim konzumiranju alkoholnih pića.

Vjerojatno bi mjere i akcije poduzete od strane škole bile dostatne da utječu na poboljšanje i promjenu odnosa u tim obiteljima, kao i na sprečavanje daljnjeg razvoja poremećaja u ponašanju kod učenika.

Jedanaesti faktor u prostoru obitelji upućuje na obitelji s više djece, s lošijim stambenim i materijalnim uvjetima, a prisutan je i alkoholizam u obitelji. U odgojnim postup-

cima roditelji primjenjuju fizičko i verbalno kažnjavanje, te društvenu izolaciju djeteta.

Ovaj faktor ponovno upućuje na niz negativnosti obiteljskog života -sociopatološke pojave, nizak socioekonomski status, neprimjerene odgojne postupke roditelja i sl.

U području poremećaja u ponašanju učenika ističe se plač, mokrenje i sklonost hipohondrijskim jadikovkama.

Dakle, radi se više o neurotskim smetnjama kod djece, vjerojatno kao posljedica odgojne zapuštenosti i ugroženosti, nepovoljne emocionalne klime i sl. Ovdje se ponovo nalazi potvrda da ponašanja koja u školskoj sredini ne moraju biti ometajući faktor i koja, možda nisu lako prepoznatljiva mogu biti indikator neadekvatne obiteljske situacije, a u vezi s tim i značajan rizik za razvoj i fiksiranje određenih poremećaja u ponašanju i ličnosti.

Dvanaesti i posljednji značajan faktor u prostoru obitelji informira o zaposlenosti roditelja /jednog ili oba/ izvan zemlje, pa o odgoju djeteta brine jedan od roditelja ili druge osobe. U obiteljima nema sociopatoloških pojava. Dijete je poticano da se bavi kulturno-umjetničkim, društvenokorisnim i sportskim aktivnostima. Karakteristika odgojnih postupaka prema djeci je postavljanje prevelikih zahtijeva.

Na osnovi ovih informacija, teško je reći o čemu se zapravo radi. Da li se postavljanje prevelikih zahtijeva na dijete odnosi na njegovu značajnu ulogu u kući i domaćinstvu obzirom da su jedan ili oba roditelja odsutni ili se radi o nečem drugom.

Par prethodnom faktorom u prostoru ponašanja učenika informira o već intenzivnijim oblicima poremećaja u ponašanju

/neopravdani izostanci s nastave, rastresenost, prkos, zlonamjerno varanje, te prodaja ili poklanjanje vlastite imovine/.

Ukoliko se zna kako sve rad roditelja izvan zemlje može utjecati na odgoj i razvoj djece u obitelji, neophodno je da škola obrati veću pažnju na djecu iz takvih obitelji i na vrijeme spriječi eventualne negativne posljedice takvih okolnosti.

Osim prvog i drugog kanoničkog faktora koji su u oba prostora dobro definirani, za ostale značajne kanoničke faktore može se reći da upućuju na određene specifičnosti koje se susreću s obiteljima učenika, kao i u ponašanju učenika. Ti faktori nisu svugdje dobro definirani, nedostaju određeni relevantni pokazatelji za donošenje preciznijih zaključaka. Međutim, rezultati dobiveni kroz te faktore daju korisne informacije i upozoravaju na neke okolnosti obiteljskog života i karakteristika ličnosti roditelja koji u relaciji s osobinama ličnosti i ponašanja djeteta predstavljaju rizik za razvoj delinkventnog ponašanja.

Najčešće se uočavaju neprimjereni i neujednačeni odgojni postupci roditelja prema djeci, nedosljednost u odgoju, neizgrađen odnos između roditelja i djece, puno fizičkog kažnjavanja, te nebriga i indiferentnost.

Na slične zaključke ukazuje i M.Ajduković /1990/ navodeći neka strana i vlastita istraživanja o odgojnim postupcima roditelja prema djeci. Nađeno je da agresivno /fizički i verbalno/ i indiferentno ponašanje roditelja nema samo efekt za pojavu devijantnog i delinkventnog ponašanja, već i na pojavu niza drugih poremećaja u ličnosti i ponašanju, te da djeca koja nemaju dovoljnu kontrolu od strane roditelja

pokazuju značajno više neprihvatljivog ponašanja.

U istraživanju o odnosima roditelja prema djeci u relaciji s poremećajima u ponašanju djece koja pohađaju predškolske ustanove J. Bašić navodi da se težim oblicima poremećaja u ponašanju djece pridružuju izrazito nepovoljne okolnosti življenja u obitelji, što se očituje u zanemarivanju i zlostavljanju djeteta, odbacivanju ili odbijanju djeteta, fizičkom kažnjavanju, nedovoljnoj brizi majke, hladnom odnosu majke prema djetetu, grubom i razdražljivom ponašanju oca i majke i optuživanju i osuđivanju djeteta, nepružanju emocionalne topline i dr. (1988).

Ponovno je potvrđeno posebno negativno djelovanje raznih sociopatoloških pojava u obitelji, kao mogućih direktnih ili indirektnih uzroka i rizika za pojavu i razvoj poremećaja u ponašanju i ličnosti djeteta.

Međutim, sve te okolnosti potrebno je promatrati u odnosu na njihov intenzitet, međusobne interakcije, eventualne promjene i sl. jer se jedino tako može stvoriti dinamična slika životnog realiteta konkretnog djeteta i njegove obitelji.

Uočava se da se vrlo često radi o intenzivnim poremećajima u ponašanju i ličnosti učenika, posebno ukoliko se ta odstupanja promatraju u relaciji s njihovom vrlo niskom kronološkom dobi, te se čini da su akcije društva u smjeru otkrivanja rizika i suzbijanja i sprečavanja poremećaja u ponašanju zakazale. Poseban je problem djece - učenika čiji poremećaji u ponašanju ličnosti nisu na vrijeme uočeni /pasivni oblici poremećaja u ponašanju i sl./ i na koje se, obično ne obraća veća pažnja jer ne predstavljaju otvoren disciplinski ili obrazov-

ni problem za školsku sredinu, što stvara dobru podlogu za intenziviranje postojećih problema. Možda stoga rezultate istraživanja koje je proveo Mejovšek /1990/ na populaciji mlađih punoljetnih osoba, počinitelja krivičnih djela, treba shvatiti kao upozorenje jer se pokazalo da reakcija društva u takvim slučajevima, dolazi prekasno jer je ona uglavnom usmjerena samo na izrazite delinkvente. Autor, također nalazi da kod te populacije mladih, primarno socijalno polje, neophodno za njihov psihosocijalni razvoj, nije bilo niti povoljno, niti dovoljno efikasno.

4. Prijedlozi

Ulogu škole potrebno je ojačati prvenstveno u detekciji i prevenciji poremećaja u ponašanju učenika. Ukoliko bi škola ojačala svoju preventivnu ulogu i bila usmjerena na rano otkrivanje problema, njena bi uloga u tretmanu bila znatno efikasnija nego sada i usmjerena pretežno na ranu intervenciju.

Bilo bi neophodno, na osnovi dosadašnjih istraživanja, teoretskih i stručnih saznanja, dati kompletan prikaz i pregled faktora rizika koji mogu dovesti do razvoja poremećaja u ponašanju i ličnosti djece i omladine, s posebnim naglaskom na obiteljsku i školsku situaciju. Pri tome bi trebalo uvažiti sugestiju Kljaića (1982), a odnosi se na važnost iznalaženja indikatora koji imaju prognostičku valjanost, koji se radno javljaju i relativno su lako uočljivi, kako bi se mogle poduzeti preventivne akcije, tj. kako bi bili korisni u praksi.

Prilikom upisa djece u I razred osnovne škole trebalo bi prići sistematskom upoz-

navanju ličnosti i ponašanja djeteta, te okolnosti u kojima živi, s naglaskom na rizične faktore, te ukoliko je potrebno odmah poduzeti potrebne intervencije, a ukoliko nije, dalje pratiti učenike i promjene koje se zbivaju u toku njihovog rasta i razvoja, kao i promjena u obitelji.

Suradnja s roditeljima, s obitelji učenika, kao neophodna i nezamjenjiva, mada i najtanja karika u lancu suzbijanja i sprečavanja poremećaja u ponašanju djece i omladine zahtijeva pažljivo osmišljavanje, veću fleksibilnost škole, veći spektar mogućnosti za individualne kontakte i grupni rad, te dodatnu ljudsku notu, ali i dosljedno korištenje pravnih mogućnosti za interveniranje u odgoju učenika.

Škola bi trebala, osim postojećih, te novih i alternativnih ideja modela rada s djecom i omladinom s poremećajima u ponašanju i ličnosti i njihovim obiteljima, ojačati svoju odgojnu funkciju, te proširiti i produbiti suradnju s drugim institucijama, ustanovama i pojedincima koji mogu pomoći u suzbijanju i sprečavanju poremećaja u ponašanju djece i omladine /suradnja unutar škole ne bi smjela biti prepreka/.

Posebnu pažnju škola treba obratiti učenicima iz multiproblemnih obitelji gdje dolazi do kumuliranja negativnih aspekata obiteljskog života i karakteristika roditelja, pa tako i do evoluiranja problema u ličnosti i ponašanju djeteta.

Također bi značajno veću pažnju trebalo posvetiti upoznavanju odgojnih postupaka i odnosa roditelja prema djeci jer se radi o mehanizmima koji imaju snažno djelovanje na ličnost u razvoju i utjecaj na ponašanje djeteta. Osim toga potrebno je raspolagati informacijama o ponašanju učenika i van školske sredine.

Ponovno je potvrđeno da neuspjeh u učenju, sam po sebi, nije jedini pokazatelj mogućih problema kod učenika i u obitelji. Stoga bi škola posebno trebala obratiti veću pažnju na pasivne oblike poremećaja u ponašanju i ličnosti učenika, te na učenike koji nisu upadni po otvorenim disciplinskim ili obrazovnim problemima u školi jer često u tim situacijama reakcija društva nastupa prekasno, kada je već mnogo propušteno što se na vrijeme moglo poduzeti.

Literatura

1. Ajduković, M. (1990): Karakteristike odgoja u porodici u relaciji s patologijom porodice i poremećajima u ponašanju mladih počinitelja krivičnih djela. U: Delikvencija mladih. RZZSR SRH, Zagreb. 145 - 163.
2. Aksić, V. (1982): Utjecaj nezdrave porodice na formiranje ličnosti. Zbornik 15. Institut za pedagoška istraživanja. Prosveta, Beograd. 177 - 181.

3. Bašić, J. (1988): Odnosi roditelja prema djeci u relaciji s poremećajima u ponašanju djece koja pohađaju predškolske ustanove. U: Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u predškolskim ustanovama i uvjeti života u obitelji. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.
4. Bronfenbrenner, J. (1985): Ekologija ljudskog razvoja - pogled u prošlost i u budućnost. U Ekološka dečja psihologija. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
5. Clarke, A. M. and Clarke, A.D.B. (1976): Early Experience. The Free Press. New York.
6. Delinkvencija mladih. Savjetovanje. Republički zavod za socijalni rad SRH, Zagreb. 1 - 266.
7. Dobrenić, T., Poldrugač, V., Singer, M. (1975): Porodične prilike maloljetnih delinkvenata. Defektologija. Br. 1. Zagreb. 3 - 30.
8. Gligorić, N. (1982): Uspjeh učenika u školi zavisno od socio- ekonomskog položaja njihovih porodica. Zbornik 15. Institut za pedagoška istraživanja. Prosveta, Beograd. 311 - 315.
9. Hirjan, F., Singer, M. (1971): Krivično pravni aspekt zaštite prava na odgoj i uzdržavanje. U: Savjetovanje o odnosu roditelja i djece u teoriji i praksi službi socijalne zaštite i pravosudnih organa. RZZSR SRH, Zagreb, 143 -163.
10. Horga, S. (1988): Porodične prilike i poremećaji ponašanja djece predškolske dobi. U: Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u predškolskim ustanovama i uvjeti života u obitelji. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
11. Hrnjica, S. (1979). Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti. Naučna knjiga. Beograd.
12. Jašović, Ž. (1971): Porodična atmosfera i kriminalitet maloljetnika. Osvrti. SDDJ. 142 -153.
13. Kljaić, S. (1982): Korištenje prognostičkih indikataora i planiranje preventivnih mjera. U: Društvena organiziranost na rješavanju nekih problema porodice i mladih. RZZSR SRH, Zagreb. 229 - 232.
14. Kljaić, S., Prišlin, R., Bajer, M. (1986): Karakteristike porodice i djeteta kao indikatori kasnijeg delinkventnog ponašanja. Penološke teme. Vol. 1. Br. 1-2. 29 - 35.
15. Koller-Trbović, N. (1985): Relacije socio-ekonomskog, statusa porodica maloljetnih delinkvenata sa strukturom porodice, pojavnim oblicima poremećaja u ponašanju i reakcijom društva na kriminalitet maloljetnika. Magistarski rad. Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
16. Koller-Trbović, N., Bašić, J. (1988): Odnosi u obitelji, sociopatološke pojave i neke karakteristike ličnosti roditelja u relaciji s poremećajima u ponašanju predškolske djece prema procjeni odgajatelja. U: Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u predškolskim ustanovama i uvjeti života u obitelji. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.

17. Krivokapić, V. (1978): Asocijalno i antisocijalno ponašanje djece iz alkoholičarskih porodica. Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, Beograd. Br. 1. 129 - 134.
18. Križ, Đ. (1980): Sociopatološke pojave u porodici maloljetnih delinkvenata. U: Kretanje, karakteristike i aktuelni problemi maloljetničke delinkvencije u SRH. RSIZ za socijalnu zaštitu SRH, Zagreb. 145 - 178.
19. Lacković-Grgin, K. (1982): Problemi istraživanja utjecaja otvorenih oblika roditeljskog ponašanja na socijalizaciju djece. Primjenjena psihologija. Vol. 3. Br. 1 - 4. Zagreb. 42 -49.
20. Mandić, P. (1988): Izabrana djela. Biblioteka Suvremeni jugoslavenski pedagozi, Osijek.
21. Mejovšek, M. (1987): Povezanost između poremećaja u ponašanju djece u predškolskim ustanovama i njihovih obiteljskih prilika na području Zagreba. U: Oblici poremećaja u ponašanju djece u predškolskim ustanovama i uvjeti života u obitelji. Rezultati preliminarne ankete. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.
22. Mejovšek, M. (1990): Povezanost između recidivizma i karakteristika školovanja mlađih punoljetnih počinioca krivičnih djela. U: Delinkvencija mladih. RZZSR SRH, Zagreb. 164 - 174.
23. Mikšaj, Lj. (1982): Porodične prilike maloljetnih delinkvenata kao indikatori socijalno-zaštitnih intervencija. U: Društvena organiziranost na rješavanju nekih problema porodice i mladih. RZZSR SRH, Zagreb. 219 - 228.
24. Mikšaj-Todorović, Lj. (1988): Obiteljske i sociodemografske karakteristike maloljetnih delinkvenata u SRH i povezanost s nekim oblicima poremećaja u ponašanju. Disertacija. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.
25. Milosavljević, M. (1982): Porodica i vaspitna zapuštenost dece. Zbornik 15. Institut za pedagoška istraživanja. Prosveta, Beograd. 189 - 195.
26. Nye, F.I. (1973): Family Relationships and Delinquent Behavior. Greenwood Press, Publishess Westport, Connecticut.
27. Petak, O. (1987): Analiza stanja s prijedlogom mjera za sprečavanje i suzbijanje poremećaja u ponašanju djece i maloljetnika. Socijalni rad. Vol. 1. Br. 1-2. Zagreb. 121-139.
28. Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u predškolskim ustanovama i uvjeti života u obitelji. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.
29. Potočnjak, B. (1980): Porodični odgoj i obrazovanje roditelja, Zagreb.
30. Rot, N. (1973): Osnovi socijalne psihologija. Socijalizacija. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
31. Sans, P. (1977): Notes on Families with Problem Children. Abstracts of Criminology and Penology. Vol. 17 No. 6. 672.

32. Shaw, D.S. and Emery, R.E. (1988): Chronic Family Adversity and School-age Children's Adjustment. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. Vol. 27 / 2. 200 - 206
33. Stanojlović
34. Sučević, D. i Jirasek, S. (1982): Mogućnosti rada na prevenciji i suzbijanju neprilagođenog ponašanja djece u školskim uvjetima. U: Društvena organiziranost na rješavanju nekih problema porodice i mladih. RZZSR SRH, Zagreb. 239 -

ACTUAL FAMILY CHARACTERISTICS OF ELEVEN YEARS OLD CHILDREN IN RELATION WITH MODALITIES OF THEIR BEHAVIORAL DISTURBANCES¹

Summary:

Relation between actual family characteristics and pupil's behavioral characteristics were estimated on the sample of 464 five grade pupil's, from five primary schools in Zagreb.

Canonic correlation analysis extracted 12 significant canonic factors, among which the first one and the second one are the best defined. The first factor is cumulating negative family characteristics, inadequate upbringing procedures, which is connected with the factor of predelinquent and delinquent behavior in -pupils coming from such families. The second factor is the factor of optimal family life conditions and is connected with the factor of no-existing behavioral disturbances. Other factors stress out some specific features in parents and life conditions of the family, modalities of behavioral disturbances and the pupil's personality on which school life conditions and is connected with the factor of no-existing behavioral disturbances. Other factors stress out some specific features in parents and life conditions of the family, modalities of behavioral disturbances and the pupil's personality on which school should pay more attention and intervene on time.

¹ This paper is part of the Project titled "Occuring ways of behavioral disturbances in the behavior of primary school children, family life conditions and the model of pedagogic treatment".